

NOTES SOBRE LA FARMÀCIA A GIRONA DURANT EL SEGLE XIV

PER

XAVIER SORNÍ I ESTEVA

La iniciativa de presentar aquest treball sobre la Farmàcia gironina durant el segle XIV sorgí com a conseqüència d'un estudi de caràcter més general que té d'àmbit tot Catalunya. Aquest es troba encara en una primera etapa de recerca bibliogràfica i documental i, per tant, de moment, no és possible anar gaire més enllà de comentar, de Girona, algunes de les notícies que fins ara s'han pogut aconseguir.

Hi ha, per començar, dues qüestions prèvies que convé considerar. La primera fa referència a l'antiguitat de la professió farmacèutica.

A la bibliografia específica d'Història de la Farmàcia és habitual trobar que durant molts segles Medicina i Farmàcia es confonien i que no es van començar a separar fins al segle XII. Durant el XIII, la Farmàcia nasqué com a tal als principals països europeus¹.

De fet, a Barcelona, al segle XII, hi havia ja un carrer anomenat «dels Apotecaris»², fet que fa pensar que allí devien haver-n'hi uns quants, però no se sap què és el que feien. Jaume I, en la seva *Crònica*, en fragments escrits probablement pels volts de 1244, posa de manifest que a les grans ciutats catalanes, com Montpeller, Lleida i Barcelona, ja n'hi havia, relacionant-los amb malalts i espècies³. De Girona no en diu res, però no devia ésser una excepció.

¹ FOLCH JOU, G.: «Historia de la Farmacia». 3ª ed. Madrid, 1972. p. 141-42.

² ALMERICH, Lluís: «Història dels carrers de la Barcelona vella». Vol. II. Barcelona, 1949. pp. 34.

³ «Libre dels feyts del rey en Jacme». Ed. facsímil del ms. de Poblet (1343), conservat a la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 1972. Folis 115 i 116 v. C.A., a l'edició preparada per Ferran Soldevila i editada per Edicions 62 i «La Caixa» amb el títol «Jaume I, Crònica o Llibre dels Feits» (Barcelona, 1982, p. 6), exposa l'opinió que les dues primeres parts d'aquesta obra van ésser redactades a Xàtiva l'any 1244 (Les inicials C.A. fan referència a Coll i Alentorn?).

Cap a començament del segle XIV totes les ciutats una mica importants del Principat tenien almenys un apotecari. Bona prova d'això és un document que posa de manifest que Jaume II, el 13 de desembre de 1315, es va dirigir als veguers, batlles i altres oficials de Tortosa, Besalú, Cervera, Tàrraga, Vilafranca, Montblanc i també Girona per tal que els apotecaris d'aquestes viles lliuressin sense més entrebancs ni dilacions les quantitats que devien a l'apotecari barceloní Pere Jutge en concepte dels productes d'apotecaria subministrats⁴.

Una altra qüestió és que no es pot parlar de Farmàcia i farmacèutic al segle XIV; aquests són mots d'arrel antiga, però no emprats amb el significat actual fins molt recentment. Cal referir-se a apotecaria i apotecari o especieria i especier (també especiaire), duplicitat de noms sobre la qual convindrà insistir.

Deixant ja de banda aquestes consideracions prèvies, un esdeveniment important, no solament per a la història de l'ofici en qüestió, sinó també per a altres professions gironines, és la fundació de la Confraria dels Deu Mil Màrtirs, que tingué lloc el diumenge 20 de setembre del 1366.

Aquell dia, a la tarda, després de dinar, en el refectori major del Convent del Carme, es reuniren un metge, quatre cirurgians, catorze apotecaris i vuit barbers per constituir i redactar els estatuts d'una confraria que anomenaren «Dels Deu Mil Martirs, dels Metges, Speciaires e Barbers», en honor de Nostre Senyor Jesucrist, de la Gloriosa Verge Maria i de tota la Cort Celestial, per a la salvació de les seves ànimes mitjançant la invocació dels deu mil màrtirs que sacrificaren la vida per Crist a Armènia.

Uns anys més tard, el 28 d'octubre de 1379, l'infant Joan, duc de Girona, fill de Pere el Cerimoniós, en qualitat de governador general, aprovà els estatuts de la confraria.

Fou Claudio Girbal, l'any 1882, el qui primer publicà el document de constitució, transcrivint-lo d'un llibre de notes del Convent del Carme que és una recopilació de diversos documents feta pel R.P. Josep Ricard

⁴A.C.A., R. 158, f. 137v. Dies després, el 26 de gener, el rei, ara des de Tarragona, hi va insistir. Vegeu, de Batlle i Gallart, C.: «Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts del 1300». Cuadernos de Historia Económica de Cataluña XVIII, 99-109 (1978). L'apotecari barceloní morí al cap de poc i va ésser enterrat al claustre del monestir de Santes Creus. Vegeu de Sorní, J. i Suñé, Josep M.: «Un boticario barcelonés del siglo XIII-XIV», a «Comunicaciones presentadas con motivo del homenaje al Prof. Guillermo Folch Jou por la concesión de la medalla Schelenz». Sociedad Española de Historia de la Farmacia. Madrid, 1982. 11-13.

(1768), religiós d'aquest convent⁵. No va ésser, però, aquest autor el primer que s'ocupà d'aquest tema; un any abans, el farmacèutic Joan Teixidor i Cos n'havia publicat un article, basant-se, però, en un document diferent, que no va transcriure i que es troba en el Manual d'Acords de 1685, f. 408v. Teixidor, potser per error d'impremta, avançà a l'any 1360 la fundació de la confraria i, a més, invertí el nombre de metges i cirurgians⁶. L'any 1948, el també farmacèutic Carles Cardelús i Dalfó presentà una comunicació sobre el mateix tema en el «I Congreso Hispano-Portugués de Farmacia» (Madrid, 1948) i, tot seguit, publicà un article que era el text de l'esmentada comunicació, transcrivint també el document i traduint-lo al castellà⁷.

L'acta fundacional de la confraria permet molts comentaris, especialment entorn als estatuts, però, tenint en compte que ha estat publicada i comentada diverses vegades, que el contingut és fonamentalment religiós i que el que ara ocupa és més general, s'excusa l'anàlisi. Tot i amb això, són d'interès una sèrie de consideracions.

En primer lloc, s'observa que els diguem-ne «farmacèutics», en el document, tant se'ls anomena apotecaris com especiaires i que el primer apel·latiu és usat en els fragments redactats en llatí, mentre que el segon ho és en els catalans o en frases catalanes inserides en el text llatí⁸, donant la raó als qui sostenen que, almenys durant el segle XIV, apotecari i especier era el mateix ofici i que la dualitat de noms en aquella centúria té molt a veure amb l'idioma emprat en els documents⁹.

Convé també subratllar el caràcter marcadament sanitari de l'agrupació, no per les seves funcions, sinó per la naturalesa dels oficis dels

⁵ CLAUDIO GIRBAL, Enrique: «Noticias sobre los antiguos gremios y cofradías de Gerona II». Revista de Gerona VIII (8): 229-38 (1882).

⁶ TEXIDOR, Joan: «Fundación de un antiguo Colegio de Boticos en Gerona». El Restaurador Farmacéutico XXXVII (18), 273-79 (1881).

⁷ CARDELÚS DALFÓ, Carles: «Fundación de un antiguo Colegio de Farmacéuticos en Gerona, Cofradía de los diez mil mártires y de San Cosme y Damían, o sea de los médicos, boticos y barberos». Anales de la Real Academia de Farmacia XV (5) 697-705 (1949). Aquest article és el text de la comunicació presentada al congrés. Un resum d'aquesta comunicació figura en una publicació que porta per títol «I Congreso Hispano-Portugués de Farmacia», editada per la Real Academia de Farmacia l'any 1950 (pp. 808-811).

⁸ Intercalat en el text llatí apareix el nom de la confraria en català: «Quam Confrariam dici et nominari voluerunt *Dels Deu Mil Màrtirs, ó dels Matges Speciaires é Barbbers*, et ipsam sequi...». Això segons transcripció de Claudio Girbal en Op. cit.⁵.

⁹ SORNÍ, Xavier i SUÑÉ, Josep M.: «Barcelona. Baja Edad Media. ¿Especieros o boticos?». Bol. Soc. Esp. Hist. Farm. XXXIV (136) 139-50 (1983). Planteja només una hipòtesi.

membres que aplegava: metges, cirurgians, apotecaris i barbers, i més tenint en compte que aquests últims, els barbers, llavors no es limitaven a tallar cabells i barbes.

El més important, però, almenys pel que fa al tema plantejat, és que el document ofereix la relació d'apotecaris, un total de catorze: Bernat de Casanova, Nicolau Cavalleria, Castelló Riera, Pere Tramit, Pere Vilar-nau, Bernat Saragossa, Simó Arader, Raimon d'Om, Jaume Estrader, Ferrer Faradella, Guillem Raimon, Jona Bernardí, Nicolau Vilaret i Pere Carrey. Res no permet afirmar que aquests eren tots els apotecaris de Girona l'any 1366, però catorze sembla una xifra bastant acceptable, i més tenint en compte que Christian Guilleré, analitzant una talla del 1388, comptabilitzà un total de nou especiaires entre el 54% dels contribuents (dels restants l'escrivà oblidà esmentar l'ofici). Aquests especiaires no devien estar repartits uniformement per la ciutat, ja que tots nou es trobaven en els quaters anomenats burg de Sant Feliu i Ciutat, i cap en el burg de Sant Pere i Mercadal¹⁰.

Un dels aspectes de més interès per a la Història de la Farmàcia és la regulació de la professió, és a dir, la legislació. La bibliografia específica, però, no ha permès conèixer cap ordinació del govern municipal gironí del segle XIV en relació amb l'ofici. Pla Dalmau, en un article titulat «Primeras ordenaciones farmacéuticas gerundenses», se n'ocupà, però la més antiga que cita data de molt endavant del segle XV¹¹. Tot i amb això, no es pot deixar de banda la Constitució promulgada a les Corts de Perpinyà del 1351 per Pere el Cerimoniós, tot i que, com a tal, era general per a tot Catalunya. En síntesi, establia que el veguer o bé el batlle de cada ciutat o vila havia d'elegir anualment tres prohoms, «quorum unus sit mercator, alius medicus phisicus, et alius apothecarius», a fi que, un cop fet el jurament, reconeguessin i examinessin setmanalment els xarops i la resta de medicaments i denunciessin els no aptes al veguer, al batlle o a l'oficial pertinent; també que en cas de no avenença entre els apotecaris i els compradors respecte al preu, ambdues parts havien de sotmetre's a allò que aquests decidissin,

¹⁰ GUILLERÉ, Christian: «Aspects de la société géronaise a la fin du XIVème. siècle. Approches topographique et professionnelle à travers le registre de taille de 1388». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* XXV-I, 333-55 (1979-1980).

¹¹ PLA DALMAU, Josep M.: «Primeras ordenaciones farmacéuticas gerundenses». *Pharmacia Mediterranea* IV, 511-24 (1962).

llevat cas d'apel·lació, la qual resoldria l'Ordinari, i que el salari dels tres prohoms havia d'ésser satisfet pel Comú de la Ciutat¹².

En aquells temps els apotecaris o especiers eren individus de poca categoria que pertanyien com a màxim a la mà mitjana, i podien participar en el govern municipal com qualsevol altre ofici. No és estrany trobar, per exemple, a l'any 1385, dos apotecaris en el Consell General. A l'exercici professional s'hi accedia a través de l'aprenentatge. Tot i amb això, els serveis dels apotecaris eren tan indispensables com apreciats, fins i tot entre la noblesa i la cort, la qual, a més de tenir els seus propis apotecaris¹³, no dubtava a servir-se d'altres. L'especier gironí Nicolau Cavalleria, un dels fundadors de la Confraria dels Deu Mil Màrtirs, n'és un bon exemple: junt amb les metges Bernat Oriol i Esva Ça Torra, va assistir l'infant Joan durant el cadarn que va agafar el mes de juny de 1380, quan, des de Perpinyà, on s'havia casat amb Violant, viatjava cap a Barcelona¹⁴. Un altre apotecari de Girona, Pellicer, en certa ocasió va preparar també medicaments per a Matha d'Armanyac¹⁵.

La raó d'ésser dels apotecaris, tal com deixa entreveure la citada Constitució i els exemples esmentats, eren les medecines. No eren, però, la seva única ocupació, i no té res d'estrany que un especier de Girona vengués «drap de «canamay» encerat per ell mateix a obs de vidrieres»¹⁶, ja que, igual com els apotecaris d'altres ciutats catalanes, feien també de cerers; tampoc ha de sorprendre que Berenguer Cavaller, també especier de Girona, subministrés a la cambra de l'infant Joan codonyat i «sariada», o que Bernat Terré, del mateix ofici i lloc, confeccionés,

¹² A.C.A., C., Reg. 556, f. 85. També, en el mateix arxiu i secció, a Processos de Corts (Pere IV), f. 46-47v. En els dos documents el text es troba en llatí i al·ludeix a «apothecarius» i no a especiers. En canvi, a «Constitvions y altres drets de Cathalvnya...» (Barcelona, 1704), en el «Libre Segon de las Constitvions de Cathalvnya Sverlvas, Contrarias, y Corregidas» (p. 37) hi figura en català antic i fa referència a «speciayres».

¹³ A les ordinations de Pere III (IV d'Aragó) sobre el regiment dels oficials de la seva cort es preveu l'ofici d'apotecari. Veure «Procesos de las Antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia». TV. Barcelona, 1850. p. 87-89.

¹⁴ TESIS, Rafael: «Joan I. El Rei caçador i músic». Editorial Aedos. Barcelona, 1959. p. 92-93.

¹⁵ JORDI GONZÁLEZ, Ramon: «Relaciones de los boticarios catalanes con las instituciones centrales». Barcelona, 197. p. 26.

¹⁶ SERRA i RÀFOLS, Elies: «Oficis i eines al segle XIV». A «VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón». Barcelona, 1962. Vol. II («Crónica, Ponencias y Comunicaciones»). pp. 563-75.

també per al primogènit, «Dragea francesa»¹⁷, atès que confitats i dolços eren també competència de l'ofici.

El que ja no era competència de l'ofici és fer de metge. És cert que en circumstàncies molt especials, contravenint fins i tot les Constitucions de Catalunya, es va concedir a altres individus, com per exemplar l'apotecari cerverí Bartolí de Morrayà (1364), el privilegi d'exercir la Medicina sense estudi ni examen¹⁸, però es tracta de casos molt excepcionals. Tot fa pensar que els apotecaris realitzaven la seva activitat en el seu obrador, elaborant les seves confeccions i esperant que el client li demanés el que el metge li havia prescrit o algun altre producte d'especieria. És per això que sorprèn que el rei Pere el Cerimoniós, el 13 d'abril de 1338, concedís a l'apotecari de Girona Raimon de Puig («Raimundo de Podio») permís per portar armes, tant ell com el seu criat, tant de dia com de nit, per poder així defensar-se durant les seves anades i vingudes per Girona visitant malalts o exercint d'apotecari¹⁹.

Per acabar, només dir que si bé les notes fins aquí apuntades poden donar una idea de l'estat de la Farmàcia a Girona durant el segle XIV, el cert és que cal cercar nous documents que permetin aclarir alguns dels punts obscurs. Aquest és el propòsit, com també ho és anar més enllà en el temps, especialment per ocupar-se del segle XV, que és quan es constituí el Col·legi d'Apotecaris de Girona.

¹⁷ GIRONA i LLAGOSTERA, Daniel: «Itinerari de l'infant En Joan». Extret de la revista d'Estudis Universitaris Catalans XIII, 93-134 i 338 (1928); XVI, 115-180 i 323-365 (1929); XV, 41-91 (1930). p. 51.

¹⁸ SOLSONA CLIMENT, Francina i SORNÍ i ESTEVA, Xavier: «Un apotecari de Cervera amb permís per a exercir la Medicina (s. XIV)». Miscel·lània Cerverina-II. Centre Comarcal de Cultura. Cervera, 1984. pp. 43-48.

¹⁹ A.C.A., C., Reg. 863, f. 206.